

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Ivana B R K O V I Ć (Filozofski fakultet u Zagrebu)

ivana.brkovic@ffzg.unizg.hr

PRIRODNA KATASTROFA KAO KULTURNA TRAUMA: POETIKA I POLITIKA EMOCIJA U PRIKAZIMA DUBROVAČKOG POTRESA 1667. GODINE¹

Primljeno: 16. srpnja 2023.

UDK 821.163.42.09“16“

82:504.4:550.34

94(497.5Dubrovnik)

82:159.942

DOI: <https://doi.org/10.22210/ur.2023.067.2/03>

Veliki potres 1667. godine u modernoj se historiografiji smatra jednim od ključnih događaja u povijesti Dubrovačke Republike, koji je imao višestruke društvene, gospodarske i političke posljedice. Uvide u to kako se ta katastrofa razumijevala u doba izravnog suočavanja s njezinim razornim posljedicama nude, između ostalog, književni tekstovi autora, među kojima su neki i sami bili žrtve i/ili svjedoci tragedije. Pritom su četiri kraće prigodne pjesme lamentacijskog naboja (pjesnika N. Bunića, P. Kanavelića, B. Bettere, M. Bunića) nastale kao neposredna reakcija na katastrofu već iste 1667. godine, dok su epilij *Feniče* Nikolice Bunića i povijesni spjev *Dubrovnik ponovljen* Jaketa Palmotića te dva latinska sastava (*De laudibus serenissimae Reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen* S. Gradića i *Proseucticon de terraemotu* B. Rogačića) pisani u godinama kad je najveća kriza prošla. Pristupajući tim tekstovima iz perspektive teorije kulturne traume, rad se bavi reprezentacijom emocija povezanih s (post)traumatskim društvenim procesom obnavljanja zajednice. S tim u vezi ukazuje se da emocionalni scenariji što se uspostavljaju u djelima dubrovačkih autora prizivaju tipične prikaze prirodnih katastrofa u ranonovovjekovnoj Europi. Također, upućuje se i na specifičnu emocionalnu politiku traume te na s njom povezane emocionalne strategije putem kojih su promatrani tekstovi funkcionirali kao društveni medij procesuiranja kolektivne traume i tako u danim okolnostima pridonosili pragmatičnom usmjeravanju društvenog djelovanja.

Ključne riječi: veliki potres 1667, kulturna trauma, emocije u književnosti, Petar Kanavelić, Jaketa Palmotić Dionorić

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-5611 *Pred-moderna hrvatska književnost u europskoj kulturi: kontakti i transferi*.

I

Potres koji je 1667. godine pogodio dubrovačko područje najveća je i najpoznatija prirodna katastrofa koja se dogodila na hrvatskom prostoru. Razmjerno dobro dokumentirana u mnogim tekstualnim izvorima, velika trešnja redovito se predoduje kao jedan od ključnih događaja u povijesnim narativima o Dubrovačkoj Republici (1358–1808), a osim povjesničara kontinuitet interesa za nju pokazuju i istraživači drugih disciplina, u prvome redu geofizičari, tj. seizmolozi, arhitekti i povjesničari umjetnosti, kao i književni povjesničari koji se bave njezinim književnim reprezentacijama. Posljednjih godina ta se prirodna katastrofa često evocirala i u široj javnosti, u povodu snažnih potresa u Hrvatskoj 2020. godine, kao i onih koji su pogodili Siriju i Tursku 2023. No za razliku od drugih prirodnih katastrofa za koje je interes uglavnom sveden na akademske krugove ili se prizivaju prigodno, potres 1667. i dalje ima prepoznatljiv i važan kulturni status, posebice u dubrovačkoj sredini, gdje se sjećanje na njega, upisano u prepoznatljivu urbanističku fizionomiju Staroga grada, njeguje više-manje kontinuirano.

U vrijeme kad se dogodio veliki potres imao je kao katastrofa velikih razmjera širok odjek, pa su se vijesti o njemu u Europi širile u pamfletima, grafičkim prikazima i relacijama na različitim jezicima,² a osim što je dokumentiran u Dubrovniku i drugim pogođenim sredinama, svjedočanstva o njemu ostavili su i stranci.³ U tom smislu, građa za istraživanje reprezentacija potresa razmjerno je bogata i raznolika. Unutar nje izdvaja se skupina tekstova koji se mogu čitati kao književna svjedočanstva, kao više ili manje neposredna reakcija na katastrofu dubrovačkih pjesnika.⁴ Oni će biti u istraživačkom fokusu ovoga rada.⁵

160

² O relacijama i grafičkim reprezentacijama dubrovačkog Velikog potresa 1667. u Europi v. Lupis 2018: 7–11. Iscrpno istraživanje izvora o potresu u Dalmaciji 1667. provedeno je u Albini 2015.

³ Među ostalima, svjedočanstvo o potresu ostavio je nizozemski diplomat Jacob van Dam, koji se u Dubrovniku zatekao u vrijeme potresa, u izvještaju svojoj vladi i pamfletu koji je postao široko poznat. V. Hol, Kooten, Van Dam 2009. Opširno o Van Damovu opisu potresa v. u Harris 2003: 321–323. Usp. Bloed *et al.* 1977.

⁴ Ubrzo nakon potresa objavljena je knjižica *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju* (Ancona, 1667), s pjesmama lamentacijskog tona Nikolice Bunića (1635–1678), Bara Bettere (oko 1637–1712) i Petra Kanavelića (1637–1719), a u to vrijeme smatra se da je nastao i prigodni sastav Mata Bunića (1637–1708) *Pjesan gospara Mata Mara Bunića, vlastelina dubrovačkoga, u trešnju*; epilij N. Bunića *Feniče, aliti srečno narečenje Dubrovniku gradu po trešnji* dovršen je godinu dana nakon potresa, a opsežni povijesni ep Jakete Palmotića Dionorića (1623–1680) *Dubrovnik ponovljen* napisan je kada je kriza već bila prevladana. Tom se korpusu pribraja i dnevnik na talijanskom jeziku Nikolice Bunića *Ragguaglio delle cose accadute a Ragusa dopoeche fu dal terremoto destrutta l'anno 1667* (objavljen u Radonić 1939: 761–768; Samardžić 1960: 24–28) te latinske pjesme Stjepana Gradića (1613–1683) *De laudibus serenissimae Reipublicae Venetae et cladibus patriae suae carmen* (Venecija, 1675) i Benedikta Rogaćića (1646–1719) *Proseucticon de terraemotu* (Rim, 1690).

⁵ U posljednjih dvadesetak godina tim se tekstovima bavilo više autora: Tatarin 2004; Pavličić 2007; Mišanović-Salopek i Lupis 2010; Stepanić 2013; Stojan 2014; Stojan 2015; Brković 2018: 183–323.

U tim tekstovima prikazi potresa redovito nadilaze samu katastrofu, te nisu ograničeni na destrukciju i šok, na neposredne akcije spašavanja ljudi i dobara, odnosno na odavanje počasti masovnim žrtvama. Oni se naime gotovo uvijek referiraju, kako će se pokazati, više ili manje eksplicitno, i na političku krizu i opstanak Republike, tj. na spašavanje države i njezina unutarnjeg i vanjskog suvereniteta.

Okvirna rekonstrukcija povijesnih događaja obično obuhvaća sljedeće:⁶ potres se dogodio 6. travnja 1667, u vrijeme Velikog tjedna. Pratio ga je plimni val, a potom i velik, višednevni požar.⁷ Slijedom golemih ljudskih žrtava i velikog materijalnog razaranja,⁸ nastupio je društveni kaos, uključujući pljačku u kojoj su sudjelovali uglavnom stanovnici dubrovačkog zaleđa te bijeg dijela preživjelih iz grada. Kako se potres dogodio u vrijeme Kandijskog rata (1645–1669) između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, osim ugrožavanjem unutarnjeg poretka rezultirao je i vanjskopolitičkom krizom. Tomu su pridonosile osmanska vojska koja je stigla na granice Dubrovačke Republike s kopna te mletačka flota koja je došla s mora, čekajući zapovijed da uđu u grad i zauzmu ga. Ipak, predanošću i iznimnim pothvatima preživjele dubrovačke vlastele, koja se uspjela konsolidirati, obnovljen je društveni i politički poredak Republike. Zahvaljujući pak financijskoj pomoći izvana, posebice pape, te diplomatskim akcijama poduzetim na više strana, od kojih su ključne bile one u Osmanskom Carstvu, glavna je kriza prevladana, a Dubrovnik je sačuvaو suverenitet.

Već tako zaokružen i sažet narativ o Velikom potresu, koji se, djelomično ili u cjelini, s više ili manje detalja varira u tekstovima različitih žanrova i razdoblja, daje povoda da se reprezentacije te katastrofe razmotre i ispituju iz dviju perspektiva koje su polazište istraživanja u ovom radu. Naime dani narativni predložak, zacrtan razaranjem i uspješnim prevladavanjem krize, na simboličkoj razini implicira priču o ugrožavanju samih temelja osjećaja kolektivnog identiteta i njegovu kasniju rekonstrukciju, tj. obnavljanje dubrovačke zajednice i njezinih društvenih i političkih vrijednosti, ukazujući tako da se radi o procesu kulturne traume.

⁶ Osim povijesnih sinteza (Foretić 1980; Harris 2003) o tom razdoblju dubrovačke povijesti posebno v. Vojnović 1912; Samardžić 1962/1983: 223–412; Novak 1970; Krasić 1987: 106–111; Vekarić 2011: 268–282; Kunčević i Madunić 2014. Arhivski zapisi objavljeni su u Samardžić 1960.

⁷ Prema suvremenim seizmološkim rekonstrukcijama, najsnažniji udar imao je magnitudu vrijednosti 7.10, a maksimalni intenzitet iznosio je IX–X stupnjeva prema skali EMS-98 (Markušić, Ivančić, Sović 2017: 593; usp. Albini 2015: 88–89). Animacija Velikog potresa u Dubrovniku 1667. (2013) dostupna je na YouTube kanalu Dubrovačkih muzeja na poveznici: <https://www.youtube.com/watch?v=I6SaLbLkIXI> (pristupljeno 3. 11. 2023).

⁸ Prema demografskim istraživanjima Nenada Vekarića, koja se smatraju najrelevantnijima u pogledu broja žrtava, procjenjuje se da je od oko 4500 stanovnika koji su živjeli unutar gradskih zidina u potresu poginulo njih 1890, što čini 42% stanovništva (2011: 271–273).

Također, predočena rekonstrukcija događaja otkriva i to da diskurs o potresu, čak i kad je sveden na temeljni slijed događaja, nosi velik emocionalni potencijal. Jer dok sam spomen razorne katastrofe i golemih žrtava priziva neiskazivo iskustvo šoka i ekstremno bolnih osjećaja, situacija uspješno prevladane nesreće i opstanka zajednice implicira optimizam te osjećaje ohrabrenja i kolektivnog ponosa. Takav pak obrat emocija otvara i pitanje njihove reprezentacije i funkcije, čineći još jedan istraživački poticaj.

Nastojanje da se ponudi novi pogled na katastrofu 1667, da se, konkretno, osvijetle tekstualni mehanizmi oblikovanja potresa kao kolektivne, tj. kulturne traume te da se ujedno propitaju s tim procesom povezane strategije i funkcija reprezentacije emocija bit će utemeljeno na suvremenim teorijskim promišljanjima koja, pristupajući katastrofi, kulturnoj traumi i emocijama kao reprezentacijskim fenomenima, ukazuju i na njihovu komplementarnost.

II

162

II.1. Da su pandemija bolesti COVID-19 i druge prirodne nepogode poput spomenutih recentnih potresa, kao i već više desetljeća aktualna klimatska kriza, tehnološke te intencionalne katastrofe kao što su ratovi i teroristički napadi kontinuirano u javnom fokusu, svjedočimo svakoga dana. Nadilazeći lokalne i regionalne granice te dobivajući u informativnim medijima status udarnih vijesti, ti događaji upućuju na ljudsku ranjivost, pobuđuju osjećaje nesigurnosti i straha te ujedno raspiruju ljudsku maštu stvarajući atmosferu iščekivanja katalizme. Tomu ne pridonose samo znanstvenici koji upozoravaju na opasnosti i pozivaju na odgovorno ponašanje prema prirodi i u upravljanju katastrofama, nego i cirkulacija lažnih vijesti, razne teorije zavjere, kao i popularna fikcija i filmovi o katastrofama. Štoviše, za suvremenu zapadnjačku kulturu Marie-Hélène Huet ustvrđuje da je obilježavaju "sveprisutna tjeskoba zbog katastrofalnih događaja" i "izvanredno stanje" – ona "misli *posredovanjem* katastrofa" (2012: 2).

Kao jedan od simptoma takva stanja i primjer koji ide u prilog danom zapažanju mogu poslužiti i istraživanja katastrofa (*disaster studies*), koja se posljednjih desetljeća profiliraju u humanistici i društvenim znanostima kao sve propulzivnije istraživačko područje: razvijajući se inicijalno u 20. stoljeću kao poddisciplina u sociologiji, istraživanja katastrofa u 21. stoljeću nadišla su primarnu disciplinu i zadobila širok, interdisciplinarni karakter.⁹ Uspostavljajući se

⁹ Noseći višestruke atribucije discipline, prakse i interdisciplinarnog polja istraživanja, suvremena *istraživanja katastrofa* uspostavljaju se globalno, u širokom zamahu, uključujući studijske

s jedne strane s pragmatičkim ciljem upravljanja rizicima od katastrofa (*disaster risk management*) ili da se, kad su one neizbježne, osmisle strategije za ublažavanje njihovih posljedica, suvremena istraživanja katastrofa ujedno nastoje osvijetliti načine na koje se katastrofe prikazuju i razumijevaju. Na potonje su posebno usmjerena interdisciplinarno zacrtana istraživanja koja se mogu podvesti pod uži krovni pojam kritičkih istraživanja katastrofa (*critical disaster studies*), a koji promovira recentni zbornik istoimenog naslova (v. Remes i Horowitz 2021).¹⁰

Uzimajući u obzir da prikazi katastrofa nisu fokusirani tek na opasnost, nego prije na "društveni svijet viđen u svjetlu nadolazeće opasnosti" (Holm 2012: 23), istraživanja polaze od toga da svaka analiza katastrofa "mora imati na umu njihovu ukorijenjenost u ljudskom društvu i implikacije za njega" (Gerstenberger i Nusser 2015: 3). U tom smislu u njima se, slijedom s jedne strane kulturnog obrata u društvenim znanostima, a s druge društvenog obrata u kulturnim studijima, katastrofama pristupa iz perspektive njihove reprezentacije, kao konstruktima koji, upućujući na stvarna iskustva, ujedno imaju udjela u njihovoj društvenoj i kulturnoj proizvodnji (usp. Holm 2012: 17).

Implicirajući da je razoran događaj neraskidivo povezan sa svojom (kulturnom) transformacijom u narativ, to polazište ističe fikcionalni karakter katastrofa. S tim u vezi urednice zbornika *Catastrophe and Catharsis: Perspectives on Disaster and Redemption in German Culture and Beyond* (Gerstenberger i Nusser 2015) referiraju se na Slavoju Žižeka, koji je u poznatom eseju o 11. rujna (2002: 19) usporedbom snimaka te katastrofe sa spektakularnim kadrovima i specijalnim efektima u filmovima katastrofe nastojao ukazati na neodvojivost stvarnosti od reprezentacije, te ustvrđuju da su katastrofe ugrađene u kulturnu imaginaciju i prije nego što se dogode: "Kulturna obrada koja prethodi i slijedi nakon bilo koje katastrofe nagovještava njezin interpretativni doseg, ali i njezinu spektakularnu moć koja daleko nadmašuje stvarni događaj" (Gerstenberger i Nusser 2015: 6).

Također, suvremene analize uzimaju u obzir da je za razumijevanje katastrofa važan kontekst, tj. mjesto i vrijeme, te su usmjerene i na to da se osvijetle njihove

programe na sveučilištima diljem svijeta, lokalne i međunarodne projekte i radionice te gotovo nepregledan broj znanstvenih publikacija (studija, zbornika, izdavačkih nizova te časopise).

¹⁰ Iako urednici zbornika promoviraju kritičko istraživanje katastrofa kao novost na intelektualnom tržištu ideja i ističu da se ono razlikuje "od primijenjenog rada u području smanjenja rizika od katastrofa i općenito od većine tradicionalnih istraživanja katastrofa", kulturološki teorijski okvir što ga razrađuju te problematika i metodologija koju predlažu kao "temelj na kojem se nadamo da će graditi budući znanstvenici" prisutni su i prije, o čemu svjedoče studije i zbornici na koje se referira ovaj rad: Anderson 2011; Meiner i Veel 2012; Gerstenberger i Nusser 2015. Napomena: citate u ovom radu preuzete iz strane literature prevela je I. B.

povijesne modifikacije, da se pokaže kako se definicije katastrofe i "narativi koje stvaramo o katastrofi [...] s vremenom mijenjaju" (*ibid.*: 1) te kako te mijene utječu na politički, društveni i ekonomski ustroj određenog društva. U tom smislu "cilj kritičkih istraživanja katastrofa manje je u razumijevanju katastrofe *per se*, a više u razumijevanju procesa koji ih stvaraju kao ideje, uzrokuju kao materijalne činjenice i definiraju kao ljudska iskustva" (Remes i Horowitz 2021: 5).

Nadalje, pokazuje se da katastrofe imaju velik interpretacijski potencijal, te narativi o njima mogu biti oblikovani iz različitih perspektiva – od fokusiranja na ranjivost i bespomoćnost pojedinca u suočavanju s katastrofom preko razmatranja odnosa čovjeka i njegova prirodnog okoliša ili propitivanja društvenih, političkih i ekonomskih aspekata katastrofe sve do njezinih moralnih, teoloških i kozmoloških objašnjenja (usp. Holm 2013: 24; Gerstenberger i Nusser 2015: 4). S tim u vezi Mark D. Anderson ustvrđuje da "katastrofe rezultiraju žestokim natjecanjem oko toga koje će interpretacije prevladavati u kolektivnoj imaginaciji" (2011: 2), pri čemu do izražaja dolazi njihova politička dimenzija. Taj aspekt posebno naglašavaju Remes i Horowitz, koji također napominju da se katastrofe, kao i s njima povezani društveni konstrukti kao što su ranjivost, rizik i otpornost uspostavljaju nadmetanjem moći te upućuju na sučeljene, a katkad i sukobljene načine na koje katastrofe imaginiraju "književnici i filmaši, stručnjaci i političari, organizatori i aktivisti te njihova različita publika" (2021: 4). Prevladavajući pak načini razumijevanja katastrofe postaju temelj političkog i društvenog djelovanja te, posljedično, imaju utjecaj na stvarnost, odnosno na "raspodjelu simpatija, materijalnih sredstava i državne moći" (*ibid.*). U tom smislu predodžbe katastrofa, kako ističe Holm, ne samo da nude njihov opis nego i funkcioniraju "kao scenarij za društvene prakse prije, tijekom i nakon katastrofa" (2012: 23).

Upravo navedeni konstruktivistički okvir u istraživanju katastrofa nudi korisne teorijske smjernice za analizu književnih tekstova koji tematiziraju katastrofe poput velikog dubrovačkog potresa 1667. godine, kojima pristupamo s vremenske distance. Oni, promatrani kao književne fikcije oblikovane u skladu sa žanrovskim uzusima književnosti svoga doba, ne upućuju tek na društvenu važnost samog tragičnog događaja. Naime tekstualne strategije oblikovanja katastrofe u tim tekstovima, otkrivajući tipične predmoderne reprezentacijske obrasce, ujedno ukazuju i na njezino kulturno, društveno i političko razumijevanje.

II.2. Razmatrajući u svojoj kulturnoj analizi ono što je na tragu političkog filozofa Charlesa Taylora odredio kao društveni imaginarij katastrofe, Holm skreće pozornost na to da je zapadnjački repertoar predodžbi o katastrofama, u dijakronijskom rasponu od paradigmatičke reprezentacije potresa u Lisabonu 1755. pa do danas, "iznenađujuće malen i neočekivano stabilan" (2012: 24).

S tim u vezi pokazuje da se predodžbe, odnosno kognitivne sheme katastrofa, ovisno o kontekstu i funkciji, uspostavljaju iz nekoliko dominantnih perspektiva te konkretno navodi da se katastrofa obično imaginira u kategorijama kao što su *sublimno, trauma, izvanredno stanje, rizik, neravnoteža, apokalipsa, prurušeni blagoslov i teodiceja*. Dok te prepoznatljive predodžbe prizivaju specifične diskurse, kao što su esteticistički, psihološki, pravni, ekološki, teološki i sl., one u istom mah, pripadajući društvenom imaginariju, nadilaze i zamagljuju granice između danih diskursa, kao i granice "između teorijskog diskursa i šireg polja kulturne imaginacije katastrofe" (2012: 27).

Sukladno s time, u ovom će se radu s jedne strane u analizi nastojati detektirati i objasniti dominantne predodžbe koje zacrtavaju imaginaciju katastrofe u književnim tekstovima o potresu 1667, no povrh toga i sama će analiza biti zacrtana teorijom koja priziva jednu od prevladavajućih kulturnih predodžbi katastrofe – konkretno predodžbu katastrofe kao (kulturne) traume.

Naime kad je riječ o reprezentaciji katastrofe, teorijska razmatranja nerijetko se oslanjaju na psihoanalitička polazišta te se implicitno ili eksplicitno referiraju na ono što se u klasičnoj teoriji traume određuje kao paradoks traume.¹¹ Tako Gerstenberger i Nusser navode da "katastrofa mora biti reprezentirana, simbolizirana i obrađena" zbog nemogućnosti da se podnese nasrtaj Realnoga, što znači da katastrofi, kako bismo se nosili s njezinom stvarnošću, "moramo pristupiti kao da je fikcija" (2015: 3). S tim u vezi pozivaju se i na "temeljni paradoks" na kojem takve fikcije počivaju:

[...] katastrofe čine trenutak šoka i opiru se sintetiziranju, što rezultira "gubitkom jezika" jer se čini da riječi podbacuju dok nastojimo prenijeti iskustvo katastrofe. Ipak, u isto vrijeme postoji potreba da se katastrofe dovedu u linearni narativni slijed koji ima smisla, proizvodeći značenje koje često nadmašuje događaj. (*ibid.*)

Kako pokazuje navedeni citat, iako se katastrofa izriječom ne opisuje kao trauma, identificiranje katastrofe s traumom evidentno je u referiranju na psihoanalitička polazišta i kategorije. U skladu s takvim pristupom kulturološke analize fikcija o katastrofama naglašavaju njihovu "okrutnu besmislenost", odnosno "ne-

¹¹ Paradoks traume povezan je s jednim od temeljnih polazišta u "klasičnoj" teoriji traume, odnosno s pretpostavkom da je trauma događaj/iskustvo koje se ne može prikladno reprezentirati ni posve razumjeti. No dok je trauma kao ekstremno i usamljeno iskustvo s jedne strane neiskaziva te se, dokidajući značenje, "ne može smjestiti unutar shema prethodnog znanja" (Caruth 1995: 153), s druge je strane obilježena snažnim porivom da se izrazi i reprezentira, noseći tako velik potencijal uspostavljanja društvenih veza i homogenizacije zajednice. Usp. Hutchison 2016: 6–12.

poznat i neizreciv karakter osjetilnog iskustva koje remeti sve racionalne i jezične obrasce razumijevanja" (usp. Holm 2012: 27–28).

No osim toga katastrofe poput dubrovačkog potresa 1667. godine predmet su istraživanja u okviru teorije kulturne traume koja, za razliku od psihoanalitičkog koncepta, naglašava kolektivni aspekt takvih šokantnih događaja promatrajući ih iz perspektive posttraumatskog društvenog procesa oporavljanja zajednice.¹²

U tom smislu Jeffrey C. Alexander ističe da su događaji "jedna stvar", dok su "reprezentacije tih događaja sasvim druga" (2004: 10). Preciznije:

Trauma nije posljedica grupnog iskustva boli. Ona je posljedica one akutne nelagode koja prodire u srž osjećaja vlastitog identiteta kolektiva. Kolektivni akteri "odlučuju" predstaviti društvenu bol kao temeljnu prijetnju njihovu osjećaju o tome tko su, odakle su došli i kamo žele ići. (*ibid.*)

Sukladno s tim, posredovanjem kolektivnih aktera u danoj se zajednici kreira velika pripovijest o društvenoj patnji,¹³ u čemu je bitna sastavnica revizija, odnosno ponovno uspostavljanje kolektivnog identiteta. A to podrazumijeva uspostavljanje dijakronije između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, pri čemu se nesretna sadašnjost simbolički prevladava s jedne strane evokacijom kolektivne prošlosti, odnosno sjećanjima (mitovi o podrijetlu, slavni događaji, temeljne društvene vrijednosti na kojima počiva zajednica), a s druge strane optimističnom projekcijom budućnosti. Kad je kolektivni identitet rekonstruiran, slijedi stadij smirivanja i memorijalizacije traume: snažni afektivni diskurs o traumi postupno nestaje, sjećanje na bolni događaj ostaje u konačnici utjelovljeno u spomenicima, muzejima i dr., a održava se putem ritualnih praksi i pohađenja "svetih mjesta" (usp. *ibid.*: 22–23).

II.3. Uz Alexandera, koji zacrtava sam proces oporavka zajednice i s njime povezane društvene strategije uspostavljanja velike pripovijesti o traumi, (re)konstrukcije identiteta i memorijalizacije traume, druge studije posebno naglašavaju važnost i ulogu emocija u danom procesu. Jer dok traumatično, neiskazivo iskustvo kao takvo pretpostavlja intenzivnu emocionalnu reakciju i čitav spektar bolnih osjećaja, reprezentacija traume i artikulacija proživljenih osjećaja uvelike su zacrtane i diskursom o

¹² Tako prva rečenica u zborniku koji inaugurira teoriju kulturne traume objašnjava da se ona "događa kada članovi zajednice osjećaju da su bili podvrgnuti užasnom događaju koji ostavlja neizbrisive tragove u njihovoj grupnoj svijesti, obilježavajući njihova sjećanja zauvijek i mijenjajući njihov budući identitet na temeljne i neopozive načine" (Alexander 2004: 1).

¹³ Prema Alexanderu, kolektivni akteri ili, veberovskim riječima, skupine nositelja moći (*carrier group*) "imaju i idealne i materijalne interese, smješteni su na određenim mjestima u društvenoj strukturi i imaju posebne diskurzivne talente za artikuliranje svojih zahtjeva – za ono što bi se moglo nazvati 'stvaranje značenja' – u javnoj sferi" (2004: 11).

emocijama i emocionalnim diskursima koji sami imaju afektivni sadržaj ili učinak.¹⁴ Naime kulturne traume "odražavaju duboko proživljene emocije i identitete koji su javno izraženi i reprezentirani u [...] diskurzivnim procesima, implicirajući ekspresivnu i komunikativnu dimenziju koja polaže pravo na autentičnost i iskrenost" (Eyerman 2012: 579). Na tom tragu Emma Hutchison osvrće se na emocionalnu izvedbu traume i naglašava da se u takvu javnom izražavanju "naizgled privatnih emocija" koje obilježava dani (post)traumatski proces očituju "inherentno društvena i politička" dimenzija emocija i s njome povezana "emocionalna politika traume" (2016: 80). Ona može biti važna za spomenutu (re)konstrukciju identiteta, kao i općenito za usmjeravanje društvenog djelovanja, ponašanja, pa i politika nakon traumatičnog događaja kakav je prirodna katastrofa.¹⁵

Kolektivni, tj. društveni karakter emocija ističu također Jennifer Spinks i Charles Zika koji se iz perspektive istraživanja katastrofa i povijesti emocija bave tekstualnim prikazima prirodnih katastrofa i ratova u predmodernoj Europi. Nastojeći u tim tekstovima detektirati karakteristične emocionalne reakcije pojedinaca i zajednica u ekstremnim okolnostima, ističu važnost koju emocije imaju ne samo u razumijevanju katastrofa nego i u onome što danas nazivamo upravljanjem rizicima od katastrofa – u osmišljavanju strategija kako se s njima nositi te kako štetu svesti na najmanju moguću mjeru (usp. Spinks i Zika 2016: 5). Ustvrdjujući da emocije, shvaćene kao iskustvo, ali i kao praksa, slijede određene društvene i kulturne scenarije, i ti autori ističu njihovu važnost u oblikovanju različitih vrsta identiteta i ponovnog uspostavljanja zajednice. Naime utvrdjuju da su emocije ključne za tri faze koje određuju strukturu takvih narativa – i to na tri različita načina.¹⁶ U tom pogledu emocije u prvom redu snažno obilježavaju "početni učinak katastrofe" ukazujući na individualni i kolektivni užas i gubitak, "a s njim i na patnju, bol, zbunjenost, šok, kaos" (*ibid.*: 5). Emocije su zatim važne u smislu utvrđivanja kulturnog značaja katastrofe, tj. traume. U skladu s tim, logičan, uzročno-posljedični slijed događaja i odgovarajućih ljudskih reakcija

¹⁴ Sukladno s polazištima socijalnog konstruktivizma, emocijama se ovdje pristupa kao vidu društvene prakse, odnosno obliku društvenog djelovanja. U tome smislu emocionalne se reakcije, tj. tjelesna dimenzija emocionalnog iskustva promatra, slijedom Bourdieuovih koncepata habitusa i heksisa tijela, kao utjelovljeni diskurs, generiran odgojem, tj. socijalizacijom. Iscrpnije o tome v. Abu-Lughod i Lutz 1990. O društvenosti emocija usp. Ahmed 2004: 8–12. V. i Scheer 2012.

¹⁵ Emocijama kao važnom mikrotemelju o kojem ovise složeniji politički procesi i ishodi bavi se, među ostalima, James M. Jasper (2006) koji ističe da emocije mogu biti cilj ili sredstvo političkog djelovanja te da mogu utjecati na političke ciljeve i sredstva.

¹⁶ Pritom naglašavaju da su te faze rijetko odvojive jedna od druge u smislu učinka, slijeda ili vremena, ali da takva "konceptualna identifikacija" pridonosi razumijevanju kako su emocije uključene u takve katastrofalne događaje (Spinks i Zika 2016: 5).

obično je povezan s kozmološkim modelom i s cijelim spektrom emocija – od straha preko krivnje i kajanja pa sve do mržnje.¹⁷ Naposljetku, emocije su vitalne za rekonstrukciju kolektivnog identiteta, tj. za društvene rituale i druge prakse kojima se pokušava "iscijeliti patnja i gubitak" i "pružiti utjeha" te homogenizirati i mobilizirati zajednica (*ibid.*).

III

III.1. *Kolektivna trauma – šok i društveni rasap.* U skladu s navedenim razmatranjima katastrofe kao kulturne traume, korpus književnih tekstova koje su Dubrovčani pisali u vrijeme najveće krize i u godinama nakon velikog potresa 1667. može se promatrati kao važan medij u procesu suočavanja s katastrofom i oporavljanja zajednice nakon nje.

Četiri teksta, odnosno pjesme Mata Bunića (1933), Nikolice Bunića (2004), Bara Bettere (2017) i Petra Kanavelića (1841), nastale u vrijeme potpunog kaosa, dok je sudbina Grada još bila neizvjesna, imaju obilježja lirske vrste tužaljki. Stoga bi se taj prigodni žanr, svojim konvencionaliziranim okvirom i retoričkim obrascima, mogao promatrati kao svojevrsni katalizatorski medij, društveni alat za izražavanje neizrecivog – u konkretnom slučaju neposrednog šoka pri suočavanju s tragedijom. S druge strane dnevnik N. Bunića može se dovesti u vezu s narativima o katastrofama koji su od 16. stoljeća postajali sve popularniji u Europi. Odjeci takvih narativa mogu se prepoznati i u dvjema kasnijim reprezentacijama potresa, u epiliju *Feniče* (Bunić 2004) i povijesnom epu u 20 pjevanja *Dubrovnik ponovljen* (Palmotić 2014).¹⁸ Sami njihovi autori, Nikolica Bunić i Jaketa Palmotić Dionorić, sudjelovali su u akcijama koje je Dubrovačka Republika poduzimala za izlazak iz krize, noseći s jedne strane kredibilitet svjedoka, a s druge, kao diplomati i predstavnici vlasti, legitimitet grupe nositelja moći. No dok zapisi iz danog dnevnika svjedoče o događajima neposredno nakon potresa, dva epska spjeva obuhvaćaju

¹⁷ Spinks i Zika zaključuju: "U razdoblju ranog novog vijeka odgovor je mogao biti ne samo strah, tuga, krivnja ili pokajanje nego i strahopoštovanje, čuđenje ili čak okrivljavanje, mržnja i osveta – s obzirom na prevladavajuću teologiju božanske kazne i vjerovanje u nadolazeću Apokalipsu i Posljednji sud" (2016: 5).

¹⁸ O tom historiografskom žanru, njegovim retoričkim modelima i strategijama te pragmatičkim funkcijama v. Lavocat 2012. Napomena: na primarnu literaturu u radu se upućuje podatkom o autoru i godini izdanja, nakon čega se navodi brojevi raspon stihova, odnosno broj pjevanja i raspon stihova (u slučaju epa *Dubrovnik ponovljen*). Iznimka je pjesma P. Kanavelića (1841) gdje nema numeracije stihova te se uputnice oblikuju kao one sekundarne literature.

cjelovitu priču o kolektivnoj tragediji i njezinu prevladavanju.¹⁹ U tom smislu ta dva djela upućuju i na važan stadij ponovnog uspostavljanja kolektivnog identiteta.

Sukladno s premodernim svjetonazorom i kolektivističkom kulturom koja je pojedinca definirala u njegovu odnosu prema grupi, u svim je navedenim tekstovima – a za razliku od modernih svjedočanstava u 20. i 21. stoljeću koja se uvelike fokusiraju na individualna iskustva – u primarnom fokusu stradanje zajednice. Stoga ne čudi da dubrovački pjesnici, kako je primijetila Slavica Stojan, “pred individualnim [...] stradalništvom [...] – ostaju bez riječi”, oni “ne donose u poeziji vlastito iskustvo, nego nude opće slike stradanja” (2015: 145).

O tome svjedoči i izbor spomenutih književnih žanrova – lamenta i epa. Tako se kolektivna dimenzija traumatičnog iskustva u prigodnim pjesmama lamentacijskog tona sugerira ne samo kazivačima koji nastupaju u ime zajednice i obraćaju se zajednici nego i funkcijom održavanja kohezije zajednice usred krize, što je ima žanr tužaljke.²⁰ U tom smislu i karakteristična retorika iskazivanja bolnih emocija upućuje u prvom redu na “društveno i vjerski sankcionirane, kontrolirane načine izražavanja tuge” (Giffone 2012: 536). S druge strane distanciranost spram vlastitog, pojedinačnog iskustva i usmjerenost na kolektivno u dvama su epskim djelima zacrtane također društvenim statusom i poetikom epa. Pritom je osobito zanimljiv postupak u Palmotićevu epu *Dubrovnik ponovljen* koji netom proživljenim događajima pridaje iznimnu važnost posežući za modelom tasovskog epa. I dok je ep obilježen “objektivnim” pripovijedanjem u trećem licu, sam autor i u stvarnosti jedan od ključnih aktera događaja koji se tematiziraju u radnji se pojavljuje kao lik.²¹

Prikazi samog potresa u promatranim tekstovima, sukladno sa zapadnjačkim ranonovovjekovnim diskursom o katastrofama, variraju više-manje iste motive, otkrivajući u isti mah i tipične emocionalne obrasce. Tako, primjerice, već sam naslov ciklusa prigodnih pjesama *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju* implicira emocionalni naboj najavljujući da je kazivač, kako je karakteristično za biblijsku tužaljku i tradiciju *lamentatio urbis* – sam grad. Tim retoričkim postupkom, tj. upotrebom figure personifikacije, postiže se dvostruki učinak: s jedne strane implicira se kolektivna priroda destrukcije, dok se s druge, sagledavanjem zajednice/

¹⁹ Epilij *Feniče* fokusiran je na događaje neposredno nakon potresa i na obnovu grada i samo se sažeto dotiče vanjskopolitičkih akcija, dok su u epu *Dubrovnik ponovljen* one u glavnom fokusu radnje.

²⁰ Naime već od svojih drevnih početaka lament je bio “način dizanja glasova preživjelih pred svijetom i nebesima” te je “pružao svojevrsan osjećaj dovršetka tragičnog događaja – način da pojedinci i zajednice krenu dalje nakon tragedije” (Giffone 2012: 536).

²¹ Usp. iscrpnije o tome Brković 2018: 204–205.

grada kao pojedinca i prizivanjem individualnog iskustva boli, čitatelj potiče na identifikaciju i empatiju (usp. Mintz 1982: 2–3). Nadalje, u pojedinim se pjesmama emocionalnost osnažuje obiteljskim imaginarijem, predodžbom roditelja koji tuguje nad stradanjem i smrću svoje djece, a što je također odlika tužaljke. Tako se u pjesmi N. Bunića razoreni Dubrovnik kao otac obraća "sinci[ma] mili[m]" (Bunić 2004, s. 5) implicirajući čitatelje, a u Kanavelićevu sastavu dubrovačka kraljica slovinskog jezika oblikovana je kao majčinska figura, te se u njezinu iskazu Dubrovčani atribuiraju kao njezin "puk", "porod" i, također, "sinci mili" (usp. Kanavelić 1841: 176). Sugestivnosti te, u estetskom smislu najuspješnije pjesme ciklusa pridonose i iskazi u kojima kazivačica, referirajući se na užas, muku i smrt te ekstremno bolne emocije što ih proživljava njezin stradali puk, izravno tematizira i izražava vlastitu, neiskazivu, ali i nepojmljivu bol i tugu (v. Kanavelić 1841: 176, isticanje kurzivom I. B.):

Koja bolest može biti,
Kô boliezan bieše moja,
Kada začuh svud vapiti
I uzdisat bez pokoja.

[...]

Majke plaču, otci cvile,
I nie, da ih tko pomože
Sebe, i sinke svoje mile
Videć ginut, *ah jaoh Bože.*

[...]

Po ulicam svega grada
Vidieh puke na sve strane
(*Sárdce mi se jaoh razpada!*)
Prie neg mártve zakopane.

I u smeći, i u strahu
Gledajući smárt na glavi
"Ah je li kô" – vapijahu –
"Da se u pomoć nam objavi?"

I nebieše *jaoh* nikoga
Da njih teške tužbe čuje,
I nevolju puka moga
U potriebi i pomiluje.

[...]

Majka s ćercom, otac s sinom
A brat s bratom zagrljeni
Stiena ostaše pod težinom

Zakopani *ah jaoh Bože!*

I u plaču bez pomoći
Gledajuć jedan na drugoga
Bi im vidjet tako doći
Od života svàrhu svoga.

Nu pomisli tim u sebi
Kada vidjeh čudo tako,
Bit može li jaoh pod nebom
Boles, moja bieše kako.

Zatim paka oganj vàrli,
Ki se usieknu gradu u kosti,
Sve požezhe, i opali
Bez ozira bez milosti;

Vode svoj tiek uzmaošè
Za moj poraz viekoviti,
A moje suze nemogaše
Plam mogući ugasiti.

[...]

Ah promisli svaki sada
Prem hud da je, i nemio
Je li razsap jaoh i kada
Toliki se učinio?

Sva se utroba smuti moja
Kad porode vidjeh mile
Bez pomoći, bez pokoja
Gdie ognjene žegu sile.

Kako pokazuju citirani stihovi, riječ je o boli koju nije moguće zamisliti, pri čemu se šok te osjećaji ekstremnog straha i duboke tuge na retoričkoj razini posreduju, sugerirajući neiskazivost i fizičke senzacije, jaucima, uzdasima i motivom suza te metaforičkim slikama raspuklog srca i uznemirene utrobe. Dok se takva emocionalna sugestivnost, posredovana žanrovskim postupcima tužaljke, u ostalim trima pjesmama napisanim u povodu potresa tek u manjoj mjeri ostvaruje, apokaliptični imaginarij razaranja i smrti koji implicira posvemašnje razaranja zajednice priziva se u većini prikaza katastrofe.²² Naime bilo da je riječ o lirskim ili epskim tekstovima, u njima, uz spominjanje materijalnih razaranja (dvori, kuće, crkve) i smrti ljudi i "zviri", prevladavaju predodžbe mrtvih, ranjenih koji umiru u mukama, živih zakopanih pod ruševinama, izgorjelih u ognju, roditelja koji plaču nad smrću svoje djece, potpune bespomoćnosti preživjelih itd.²³

Povrh toga, funkciju pobuđivanja empatije u epu *Dubrovnik ponovljen* imaju pojedine baladeskne epizode koje opisuju sudbine pojedinaca i njihov privatni, obiteljski život, a kakve su bile tipične u popularnim narativima o prirodnim katastrofama u 17. stoljeću. Jedna od njih donosi priču o mladom trgovcu koji je, vrativši se nakon višegodišnjeg izbjavanja u Dubrovnik, zatekao mrtvu obitelj i umro od tuge (Palmotić 2014, III, s. 1501–1760). Retorička strategija izmamlijanja emocija pritom se, osim u izravnim emocionalnim iskazima pripovjedača i tematiziranju emocija, očituje i u prototipnom emocionalnom scenariju povezanom s romantičnom narativnom strukturom priče.²⁴ Tu je i potresna priča o obiteljskoj tragediji protagonista Jakimira, poklisara koji je u potresu izgubio ženu i sve četvero djece (VIII, 5057–5216), kao i prikaz teške sudbine udovice Jeline, s kojom je našao utjehu, a koja je uz muža izgubila i malodobnu kćer (VIII, 4993–5004).

²² U tekstovima N. Bunića izostaje prikaz samog razaranja, oni su sadržajno fokusirani na događaje nakon katastrofe.

²³ V. stihove u lirskim sastavima *Bettere* (2017, s. 45–60) i M. Bunića (1933, s. 34–56) ili opis potresa u Palmotićevu epu (2014, XIII, 9045–9844). Također, usp. stihove S. Gradića (1970, s. 33–64) i B. Rogačića (2007).

²⁴ Prizivajući strukturu zapleta romantičnih priča o ujedinjavanju i separaciji te ponovnom ujedinjenju ljubavnika, epizoda se na početku referira na bračno ujedinjenje mladih ljubavnika: mladi je trgovac u braku s "ljubovcom svom jedinom" s kojom je "sinka porodio" (Palmotić 2014, III, 1507–1508), a obiteljska sreća sugerira se i tvrdnjom da protagonist svoju dragu "ljubljaše i dvoraše / većma svoga od života / da mu isti raj činjaše / božanstvena nje ljepota" (III, 1509–15011). Prepreka, tj. separacija nastupa zbog egzistencijalnih razloga, kad mladi muž, prije nego što će mu žena roditi, odlazi "sred (...) turskih strana" (III, 1516) da bi, trgujući, prehranio obitelj. I baš kad se nakon pet godina odvojenosti i uspjeha u poslu spremao iz Carigrada vratiti kući kako bi u obilju uživao sa ženom i sinom obiteljsku sreću, zatekla ga je vijest da je Grad "trešnja razorila" (III, 1539). Zatekavši ih mrtve, umire od tuge, čime se sugerira sjedinjenje ljubavnika u zagrobnom životu. O funkcioniranju romantičnih emocionalnih obrazaca u pričama usp. Hogan 2003: 101–108.

Uz dane apokaliptične predodžbe u tekstovima dubrovačkih autora javlja se teodicejsko tumačenje, u skladu s kojim je potres posljedica ljudskog ponašanja, konkretno zaslužena Božja kazna za ljudske grijehе (usp. Stojan 2014, 2015; Brković 2018). Tako npr. već u prvoj rečenici svog dnevnika Nikolica Bunić ističe da je "strašni potres [...] kao službenik božanske pravde bio poslan najpravednijim gnjevom Božjim, izazvanim našim beskonačnim grijesima" (1960: 24); u njegovoj pjesmi personificirani grad govori također da su njegove zgrade porušene i spaljene "od moguće višnje ruke" i "s pravedne višnje odluke" (2004, s. 1–3); u iskazu *slovenske* kraljice identificirane s Gradom u Kanaveličevoj tužaljci navodi se da ju je Bog razrušio "cieća grieha priteškoga" (Kanavelić 1841: 179), a oganj spalio zbog "zlob[a] [...] hud[ih]" (*ibid.*: 189); u stihovima M. Bunića i S. Gradića pravedna se pak božanska intervencija podupire i činjenicom da se potres dogodio za Velikog tjedna.²⁵ Takvo religijsko tumačenje, koje priziva starozavjetnu predodžbu svemogućeg, srdita Boga stavljajući u fokus božanske osjećaje, prepoznatljivo je opće mjesto u predmodernim prikazima katastrofa diljem kršćanskog Zapada, pri čemu, kako ističe Susan Broomhall, "i katolici i protestanti uništenje prirodnog svijeta dovode u vezu s katastrofičnim posljedicama božanskih osjećaja" (2021: 36).

172

Božanska intervencija u navedenim primjerima donosi destrukciju i implicira poticanje osjećaja krivnje, bespomoćnosti i straha, no ona se, paradoksalno – a što je također tipično za ranonovovjekovni diskurs o katastrofi – interpretira istodobno kao providnost, kao svjedočanstvo Božje ljubavi i milosrđa ili, prizovemo li Holma, kao prurušeni blagoslov, odnosno prilika za novi rast.²⁶ Dubrovnik pritom stječe odlike od Boga odabranoga grada. To se konkretno manifestira u tome što su u potresu pošteđene gradske zidine i kipovi dubrovačkog zaštitnika Sv. Vlaha te relikvije u crkvama. Štoviše, pravedničkom Božjom srdžbom Grad nije posve uništen, nego je samo "kažnjen" kako bi poslije zasjao u većoj vrlini. Tako se u Kanaveličevoj tužaljci tvrdi da Dubrovnik nije poput palih gradova Troje, Rima ili Tebe, nego se uspoređuje s biblijskom Ninivom (1841: 180) koja je, prema starozavjetnoj tradiciji, pošteđena od propasti jer su se njezini stanovnici obratili (Jon 3,1–10). Druga starozavjetna analogija, česta u tekstovima o prirodnim katastrofama, javlja se u pjesmi M. Bunića (1933, s. 121–124): potres se uspoređuje s Velikim potopom, a Dubrovnik s Noinom arkom.²⁷ Biblijska priča implicira optimizam i utjehu jer potop ne označava

²⁵ Kako pokazuju stihovi (Bunić 1933, s. 13–16), na dan kada je Bog inače neizmjerljivo milosrdan prema pravednicima (Velika srijeda) nemilosrdno je udario na Dubrovčane zbog njihovih grijeha. Usp. Gradić 1970, s. 15–40.

²⁶ O providencijalizmu i emocijama u ranom novom vijeku v. Walsham 2016.

²⁷ Iscrpnije o tom biblijskom motivu u reprezentacijama prirodnih katastrofa u predmodernoj Europi v. Rohr 2007: 91, 98 i Kempe 2003.

samo kaznu, već i čišćenje od grijeha i novi početak.²⁸ Varijacije na istu temu nudi i usporedba Dubrovnika s voćkom koja, podrezana, "vele ljepša i draža [...] ishodi" (s. 111–114), kao i motiv feniksa koji se ponovno rađa iz pepela, istaknut, između ostalog, u naslovu epilija N. Bunića (2004).

U većini se djela o dubrovačkom potresu signalizira i obrat emocija – od šoka, očaja i straha prema nadi, miru i veselju, što ilustriraju i Kanaveličevi stihovi (1841: 180):

Oganj vārli mē razblude
Sve pepelom htie pokriti,
Neka zlobe meni hude
Sve se budu oprostiti;
Tim će u zdignut Bog opeta
Iz pepela sve me sgrade,
Zato niedna stvar ne smeta
Moe ufanje krēpko sade.
Dielo od božje ruke svete
Bi da ures moj mi pade,
A kroz uzdah zemlja smete
Moieh dvorah liepe zgrade.
Ali ures će uzrastiti
Moj priliepi meni opeta,
Kô feniče na svem sviti
Iz pepela kâ izleta.
[...]

Ja na krilijem od slobode
I moieh sinah mudrieh diela
Nestrašec se niedne sgode
Ptica izletam iz pepela.
I ponavljat vidim sada
Mē zakone stare u meni,
Čim uzdržži mene, i vlada
Skup s slobodom siedinjeni.
Ki posvetit sebe sebi
Spravan stoi i gospodi,
I umrieti će pri potrebi
Za slobodu u slobodi.
Nu nie straha toga veće
Mir stoi sa mnom, i pribiva,
Od nemira znaj bez smecē
Veseo moj duh počiva.

Dakle Božja "sveta ruka" učinila je da grad bude razoren, ali će isto tako milosrdan Bog "uzdignut [...] iz pepela sve [...] zgrade", a to će, kako pokazuju stihovi, potaknuti obnovu Dubrovnika kao političke zajednice: djelovanjem "sinah mudrieh" obnovit će se "zakoni stari", vladavina plemenitih, sloboda i mir, što su ujedno i prepoznatljivi elementi dubrovačkog kolektivnog identiteta. U tom smislu navedeni stihovi u perspektivi najavljuju i središnju etapu u procesu prerađivanja kolektivne traume, ali otkrivaju ujedno i karakteristične strategije

²⁸ Uz takvo "optimistično" tumačenje Velikog potopa kao pročišćenja i drugog rođenja svijeta u ranom novom vijeku, u okviru tzv. pesimističke kozmologije, koegzistirala je i interpretacija Potopa kao jednog od ključnih koraka koji su obilježili kontinuirani proces uništenja svijeta (v. Kempe 2003).

upravljanja emocijama u ranonovovjekovnim tekstovima o katastrofalnim događajima, noseći u isti mah vjerske i političke konotacije. Stoga se katastrofa može, sukladno s vjerskim svjetonazorom, tumačiti kao prilika za obnavljanje saveza i pomirenje zajednice s Bogom, odnosno kao potvrđivanje "opstanka kršćana koji su se morali podvrgavati Božjoj volji, jer očajavati je bio grijeh" (Broomhall 2021: 35). Također, ona je općenito prilika za homogenizaciju i mobilizaciju zajednice ili, kako Spinks i Zika primjećuju, za "ponovno otkrivanje mogućnosti za nadu, zahvalnost i ljubav te za stvaranje emocionalne otpornosti koja bi mogla potaknuti zajednice na kreativno djelovanje" (2016: 13).

A da bi se takva emocionalna otpornost postigla i da bi se potaknulo poželjno društveno djelovanje – lirske pjesme nastale u doba krize pozivaju, poput mnogih ranonovovjekovnih tekstova pisanih u sličnim prigodama, i na osobito emocionalno "ponašanje", na zajedničke, javne afektivne i duhovne prakse. Stoga se stradalo stanovništvo poziva da se ne predaje, nego da "rijekom suza" okaje svoje grijeha te da skrušeno slijedi put "odsad pravi" (Bettera 2017, s. 103–104), da se posveti Bogu i molitvi, da mu sagradi "zgrade svete" gdje će ispuniti "bogoljubne" zavjete (Bunić 2004, s. 50–52). Takva će duhovna obnova, kako u apelu Dubrovčanima sugerira kolektivni lirski subjekt u pjesmi M. Bunića, osnažiti građane, ali i pridonijeti da Grad vrati stari sjaj (1933, s. 137–144):

174

A mi, sinci moji mili,
unaprieda sved služimo
sa svijem srcem, a svijem dili
slavna Boga i molimo!

Tako će nas uzmožiti
i dobra nam dat podpuna,
i Dubrovnik opet biti
Dalmacije lijepa kruna.

Pjesma M. Bunića, kao i ostale pjesme lamentacijskog tona nastale neposredno nakon potresa, kako se pokazalo, prizivaju predodžbe izvanrednog stanja, Apokalipse i zaslužene Božje kazne te snažnim emocionalnim diskursom naglašavaju važnost ekstremnog događaja i svjedoče o onome što je Alexander nazvao akutnom nelagodom "koja prodire u srž osjećaja vlastitog identiteta kolektiva" (2004: 10). No sve one pisane su s jasnom pragmatičkom funkcijom, s ciljem obnavljanja identiteta i poticanja konstruktivnog društvenog djelovanja, što se očituje u optimističnim predodžbama budućeg preporoda i novog rasta Dubrovnika, kao i u izravnom pozivanju na javne afektivne i duhovne prakse. Takav je pak poziv na mobilizaciju prije svega upućen, kako otkriva naslov pjesničkog ciklusa *Grad*

Dubrovnik vlastelom u trešnju, dubrovačkom plemstvu kao skupini nositelja moći koja će pridonijeti ostvarenju danog cilja.

III.2. *Rekonstrukcija kolektivnog identiteta – ljubav prema Republici*. No dok razmatrane pjesme ukazuju na početni stadij u procesu kolektivne, tj. kulturne traume, u epskim se djelima N. Bunića i J. Palmotića Dionorića donosi cjelovita priča o oporavku i obnavljanju Dubrovnika nakon potresa te se upućuje i na središnju etapu danog procesa – rekonstrukciju kolektivnog identiteta. Fokusirani tematski na akcije plemstva nakon smirivanja prvotnog šoka suočavanja s tragedijom, ti se epski tekstovi bave obnovom i unutarnjeg društvenog poretka i Dubrovačke Republike kao međunarodnog političkog subjekta.

Ta faza obrade kolektivne traume povezana je s ambivalentnim emocijama i emocionalnim pomacima, pri čemu se pojedinačni osjećaji straha, gubitka i tuge, kako pokazuju tekstovi, nadilaze osjećajem zajedništva i ljubavi prema zajednici, tj. Republici. Pritom je ljubav kompleksna emocija koja pokreće i spaja ljude i reprezentira se ponajprije u svojoj aktivnoj dimenziji, u djelovanju za opće dobro – kao utjelovljena praksa koja, noseći političke konotacije, ujedno odražava društvene odnose moći.

S tim u vezi u obama je djelima velika pozornost posvećena opisu svečane ceremonije prijenosa Svetih moći iz tvrđave Revelin u dominikanski samostan (v. Bunić 2004, s. 161–316; Palmotić 2014, I, 225–548), koja je imala funkciju osnaživanja društvenih veza i osjećaja pripadnosti zajednici, a time i poticanja adekvatnog djelovanja u kriznim okolnostima. Inače, prijenos Svetih moći održao se nešto više od tri mjeseca nakon potresa, u srpnju 1667, a o društvenoj važnosti te ceremonije govori činjenica da se održala u nedjelju, da je okupila stanovništvo iz svih dijelova Republike, kao i to da je organizirana po uzoru na najveći državni blagdan – blagdan Sv. Vlaha (usp. Lonza 2009: 303; Stojan 2014: 44). U Bunića i Palmotića ona se reprezentira kao ključan trenutak uskrsnuća Grada, najavljujući povratak života u normalno stanje. Emocionalna energija i atmosfera obreda zacrtane su njegovim vjerskim karakterom.²⁹ Tako sama prigoda masovnog okupljanja implicira radost i optimizam zbog preživljavanja katastrofe, odasvud udaraju "bubnji, glumci i svirale" (Palmotić 2014, I, 330), "ognjene puške grme" (I, 334), lumbarde "pucaju" sa svih tvrđava (I, 337–340). Ritam pak vjerskog obreda koji određuje verbalna reprodukcija ritualnih, liturgijskih formula te sudionici koji pjevaju "s ognjenijem uzdasima"

²⁹ Koncept kolektivne energije i kolektivnih emocija u ritualima, njihovo pobuđivanje, kvalitetu i društvene funkcije razmatra Scheve 2012.

(Bunić 2004, s. 182) i ponizno mole "vjerom užježeni" (s. 202) impliciraju različite, ambivalentne osjećaje vodeći svojevrsnoj katarzi: od krivnje i kajanja za počinjene grijehе preko vjeskog zanosa, osjećaja poniznosti i zahvalnosti Bogu zbog sačuvana života do "veselog" proslavljanja Boga te osjećaja mira i nade u svjetliju budućnost. Svećenikove završne riječi nose optimističan mobilizirajući naboj: nakon blagoslova on poziva okupljeno stanovništvo da se okrene božanskoj radosti i sreći, nakon čega svi "vesela puni ufanja / iz crkve se odijeliše" (s. 305–306). Istodobno, procesija je izvedena u skladu s dubrovačkim kazalištem vlasti, sugerirajući i obnavljanje društvenog i političkog poretka, a što se očituje ne samo u institucionaliziranom smještaju sudionika (svećenika, plemića i puka) nego i u simboličkoj važnosti samih Svetih moći (usp. Brković 2018: 198–199). One su naime osim vjerske uloge u Dubrovniku imale jednako važnu društvenu i političku funkciju utjelovljujući slavnu prošlost i temeljne vrijednosti dubrovačke zajednice (slobodu, mir, aristokratizam, katoličku vjeru). Osim toga pripisivala im se i važna uloga u obrani Grada, što implicira da je Dubrovnik bogomdano mjesto, u skladu s uvjerenjem da je neko mjesto to važnije i moćnije što posjeduje više relikvija (usp. Stojan 2014: 43).

176

S druge strane, aktivna ljubav u danim nesretnim okolnostima uključuje, kako svjedoče promatrani tekstovi, spašavanje preživjelih žrtava, raskršćivanje ruševina, organiziranje obrane, slanje apela za pomoć, diplomatske akcije, potragu za Svetim moćima itd. (usp. Palmotić 2014, I). Ljubav se očituje i u tome što protagonisti obnove nisu u krizi napustili Grad, odlučivši "mjesto rodno do života ne ostaviti" (Bunić 2004, s. 79–80), i što ga štite "svjesni i hrli" (s. 87), trudeći se "veselo, milo i drago" danju i noću (s. 95–96). I tu se, slično kao u prigodnim pjesmama koje su upućene vlasteli, kao glavni akter poduzetih akcija apostrofira dubrovačka aristokracija, pa ljubav prema domovini otkriva i svoje političko lice. S tim u vezi zanimljivo je da Bunić u dnevniku bilježi da su uz vlastelu u akcijama spašavanja žrtava i u sanaciji šteta sudjelovali i pučani, dok u epiliju status kolektivnog i vrlinom obdarena junaka ima isključivo vlastela. Time epilij, za razliku od dnevnika koji je dokumentarističkog karaktera, otkriva, kao književni tekst, primarnu funkciju (re)produciranja društvenog i političkog poretka.

Kao važan motiv u Bunića i Palmotića, ali i u latinskoj pjesmi Stjepana Gradića (1970, s. 59–99), javlja se i izbjeglištvo redovnica koje su, poput zaštitnika Sv. Vlaha i Svetih moći, figurirale kao bitan element dubrovačkog vjeskog i društvenog krajolika. U epu *Dubrovnik ponovljen* o traumatičnom se putovanju redovnica, koje su se s dubrovačkim nadbiskupom Pietrom de Torresom u jeku potresa zaputile brodom prema talijanskoj obali, pripovijeda

u dvama pjevanjima.³⁰ Konvencionalnim motivima oblikovan opis oluje pritom je zasićen emocionalnim iskazima i nedvojbeno je, između ostalog, imao funkciju poticanja empatije s redovnicama koje su nakon šoka i patnje zbog potresa i odvajanja od sigurnosti doma doživjele novi šok za olujne plovidbe prema Anconi u kojoj je nekoliko njih izgubilo život.³¹ Egzistencijalni strah redovnica za olujnog nevremena pojačava se u Palmotića, ali i u Gradića, i strahom od božanske srdžbe, pa "djeve izbrane / jauču, cvile i uzdišu / gledajući s višnje strane / svak čas sržbu jaču i višu" (2014, II, 969–972), čime se sugerira da je nesreća na moru pravedna Božja kazna – i to zbog napuštanja Dubrovnika, implicirajući i izostanak ljubavi prema njemu.³²

U epiliju pak *Feniče* iskazuje se velika radost zbog njihova povratka nekoliko mjeseci nakon toga. Apostrofirane kao "diklice posvećene" i "ures" Grada, u Bunićevu spjevu (2004, s. 377–400) navodi se da su dočekane "s mnogom dikom" i "slavom [...] velikom", kao "mila straža" i "najdraža" obrana Dubrovnika. Afektivni stihovi N. Bunića otkrivaju sućut i naklonost kazivača prema dubrovačkim kćerima koje su posvetile život Bogu i mogu se dovesti u vezu i s privatnim razlozima, odnosno činjenicom da je među tim redovnicama bilo pet pjesnikovih sestara (usp. Tatarin 2004: 135). Međutim ni Bunić ni Palmotić u svojim romantiziranim naracijama o zaštitnicama grada, kao ni Gradić, ne dotiču se pragmatičnih, ekonomskih razloga koji su, između ostalih, stajali u pozadini nastojanja da se redovnice što prije vrate u Dubrovnik: naime da je njihov povratak značio i to da će novac s računa ženskih samostana u talijanskim bankama postati dostupan za obnovu grada (usp. Beritić 1958: 32).

U kojoj su mjeri dani tekstovi imali funkciju, proživljenom gubitku i patnji usprkos (ili upravo zbog toga), mobilizirati i homogenizirati stanovništvo, odnosno potaknuti ljubav prema općem dobru i Republici, najbolje svjedoči ep *Dubrovnik ponovljen*. U njemu glavni tematski fokus čine međunarodne političke

³⁰ Palmotić 2014, II, 789–1152; III, 1153–1312. Iscrpano o toj epizodi u epu v. u Stojan 2014: 52–60. O povijesnim okolnostima tog putovanja, koje je trajalo od 12. travnja do 2. svibnja 1667. v. Samardžić 1983: 235–236.

³¹ Uz uvriježene motive u opisima orkanske oluje na otvorenom moru (tamno nebo, munje i gromovi, silovit vjetar) afektivnost se gradi na dominantnoj emociji straha (od smrti) te uključuje frekventno imenovanje te emocije i nizanje fraza ("od straha svak ublidje", "u porazu strahovitu", "sledio se svak od straha", "mrtve od straha", "puštaju se [...] u strahu", "bojazan strašnu čute", "strah ljuti" itd.), pjesničke slike ("Jak li ovčice kad jad plačni / prid očima svim gledaju / gdje ždriljivi vuci lačni / na njih čeljus rasklapaju") te karakteristične fizičke manifestacije ("jauču, cvile, uzdišu"). Usp. Palmotić 2014, II, 935–1060.

³² Kako ističe S. Stojan, radi se konkretno o kazni zbog napuštanja "domovin[e] u trenucima kada je ona bila najpotrebnija njihove molitve i njihove nazočnosti" (2014: 52).

akcije vlastele nakon potresa, posebice diplomatska misija dvojice dubrovačkih poklisara u Osmanskom Carstvu koja je, kako se obično ističe u historiografiji, bila ključna za opstanak Dubrovačke Republike.³³

Sukladno s ciljem uspostavljanja uzornog modela društvenog djelovanja, kao i pohvale djelovanja javnih, sekularnih i crkvenih, autoriteta koji je obilježavao narative o katastrofama u 17. stoljeću (usp. Lavocat 2012), jedan od protagonista, Jakimir, upućuje na samog autora, pa se "dokumentaristički" dijelovi epa mogu čitati i kao autobiografski zapis svjedoka. U tom smislu pripovijedanje o putovanju na Portu, o strepnji protagonista i pomnim pripremama za razgovore s osmanskim velikodostojnicima te o iscrpljujućim i do samog kraja neizvjesnim pregovorima sa sultanom nosi snažan emocionalni potencijal. Pritom o važnosti i veličini tog diplomatskog pothvata, uz samu činjenicu da je u glavnom fokusu epske radnje, svjedoči i to što se dana politička kriza i tijek zbivanja na Porti predočuju, sukladno s uzusima tasovskog epa, i u metafizičkim kategorijama borbe dobra i zla, božanskih i paklenih sila, odnosno kršćana i nevjernika, implicirajući ujedno da dubrovački diplomati, boreći se za opstanak Grada, brane opće dobro kršćanstva.³⁴

178

Kao i u drugim dionicama epa i tu se emocije pobuđuju posredovanjem zasićena emocionalnog diskursa te identifikacijom s protagonistima koji se, spašavajući Dubrovnik, bore za važan i pravedan cilj. Usto se na razini narativnog kretanja radnje emocionalna napetost ostvaruje obratima potaknutima nedosljednim i čudljivim postupcima sultana, a posebice "hudi[m] i srditi[m]" gnjevom neprijateljski raspoloženog Mustaj-paše te lakomošću koju u tih osmanskih likova raspiruju paklene sile.

Međutim, povrh toga, frekventnim upućivanjem na dubrovačku diplomatsku "hitrinu"³⁵ i same emocije postaju predmet razmatranja u epu, što se konkretno očituje u otvaranju pitanja upravljanja emocijama. Stoga se razrješenje krize i diplomatski uspjeh Dubrovčana, kojem je prethodila napeta "igra živaca", iz emocijološke perspektive mogu interpretirati kao rezultat emocionalne svje-

³³ Naime osmanski sultan zaprijetio je ulaskom u Grad ne dobije li od Dubrovčana povrh redovitog godišnjeg harača i 300 vreća zlata na račun stanovnika koji su poginuli u potresu. Zahvaljujući diplomatskoj vještini Jakete Palmotića Dionorića sultan je odustao od tog pretjeranog zahtjeva i ponovno je uspostavljena politička suradnja koja je bila u skladu s interesima Dubrovačke Republike. Usp. o tome Miović 2003: 141–150.

³⁴ Takvu reprezentaciju diplomatske krize kao urote paklenih sila Lovro Kunčević tumači u ključu premodernog dubrovačkog diplomatskog diskursa i dovodi u vezu sa specifičnom dubrovačkom verzijom toposa predziđa kršćanstva, u skladu s kojim je i bojno polje klasičnog epa zamijenjeno pregovaračkim poprištem, a junaci nisu ratnici, nego diplomati (2017: 70).

³⁵ O tom pojmu koji se odnosi na diplomatsko umijeće i vještinu Dubrovčana iscrpnije v. u Stojan 2014: 124–130 i Kunčević 2017: 72–73.

snosti i s njome povezane sposobnosti upravljanja osjećajima – vlastitim i tuđim. Naime za razliku od neprijateljski raspoloženih i nesvjesnih osmanskih likova, čijim lakomim porivima upravljaju sile pakla, dubrovački protagonisti, koje vodi božanskom silom osnažena ljubav prema Dubrovniku, svjesni su svojih osjećaja. Suočavajući se s osjećajima tuge, strepnje i straha koje pokreće neizvjesnost situacije, poklisari ih nastoje preusmjeriti i mirnoću uma očuvati molitvom, obraćajući se za pomoć Bogu i Bogorodici (usp. Palmotić 2014, XIV, 10281–10355). Njihova pak strategija odvratanja sultana od novčanih zahtjeva koje Dubrovnik nije kadar ispuniti leži u pribjegavanju diplomatskom lukavstvu,³⁶ ali i emocionalnoj manipulaciji, računajući da će retoričkim umijećem i isticanjem dubrovačke pozicije žrtve izmamiti sućut u Osmanlija i utišati njihov lakomi bijes, a što se eksplicira u sljedećim stihovima:

Ovo u sebi namisliše
 Rasladiti slatkijem riječi
 Da čut oštro ni'e saviše
 Da se niko ne opriječi.
 Pripraviše tim uzdahe,
 Molbe, suze i žalosti,
 Neka tako gnjeve plahe
 Smetu turske nemilosti. (XII, 8429–8436)

179

U tom smislu Nikolin opsežan i sugestivn govorn pred kajmekamom (XIII, 9045–9844) kao i Jakimirov govorn pred sultanom (XV, 10737–10868), koji dubrovački poklisar završava "roneć suze" (XV, 10870), u epu nemaju samo funkciju pobuđivanja empatije, nego i, posredno, poticanja kolektivnog ponosa zbog retoričkog umijeća poklisara koji su kadri u svojih slušatelja takve osjećaje pokrenuti.

U tome se implicitno razotkriva i nakana teksta da se kod ciljane publike pokrenu ciljane emocije – pa dok je svrha danih govora, upućenih unutarnjim adresatima, potaknuti suosjećanje sa stradalim gradom, funkcija epa kao cjeline jest ne samo pobuditi afektivnu orijentaciju prema Republici kao važnom kolektivnom objektu nego i, povrh toga, čitatelja emocionalno uvjeriti da ljubav prema domovini nadilazi sve osobne vrijednosti i osjećaje. S tim u vezi Palmotić igra i na spomenutu emocionalnu kartu (kolektivnog) ponosa,³⁷ što se pobuđuje čitateljskom

³⁶ Konkretno, to je značilo uvjeriti Osmanlije da će Dubrovčani svoj grad, odluči li ga sultan "uzeti" silom, radije prepustiti "drugom neprijatelju" (Palmotić 2014, XII, 8413–8428). Usp. Stojan 2014: 128.

³⁷ Razmatrajući ga kao moralnu emociju koja je, uz sram, jedan od temeljnih pokretača ljudskog djelovanja, Jasper ponos opisuje kao ushićeno raspoloženje i zadovoljstvo koje osjećamo

empatijom i identifikacijom s protagonistima koji, "čineći pravu stvar", utjelovljuju uzore moralnog djelovanja, tj. poželjan način iskazivanja ljubavi prema zajednici. Tako poklisari, osim "hitrinom", Republici služe i time što vlastiti život stavljaju u drugi plan, o čemu svjedoči primjer Jakimira koji kreće na put neposredno nakon što je u potresu izgubio obitelj i utjehu pokušao naći u braku s udovicom Jelindom. I dok njegova privatna tragedija i nemogućnost da dostojno oplače smrt bližnjih mogu biti snažan okidač čitateljske sućuti i empatije, oblikovanje toga lika kao domoljuba koji je spreman osobnu patnju podrediti cilju zajednice i zdušno se tomu posvetiti čini od njega junaka, pobuđujući osjećaje divljenja i kolektivnog ponosa. Naj snažniji pak vid iskazivanja domoljublja očituje se, kako i priliči epskim junacima, u odluci dvojice poklisara da u ime općeg dobra žrtvuju vlastiti život: naime od pomisli da bi im mogla pasti "rusa glava" (XII, 8404) više ih "boli" jedino misao o mogućem gubitku slobode Dubrovnika, te se ne boje "krepko umrijeti" za "svoj mili grad rođeni" (XVI, 12587–12588). Upravo takva spremnost na osobnu žrtvu, kao i Božja pomoć važni su činitelji prevladavanja političke krize, koje je ujedno bitan, završni korak u procesu ponovnog uspostavljanja identiteta grada, a time i obnavljanja samopredodžbe o slobodnoj, neovisnoj i mirotvornoj aristokratskoj republici koja pod Božjom zaštitom uspješno balansira među velikim silama. U tom svjetlu i činjenica da u stvarnosti sam autor, za razliku od svog idealiziranog alter ega u liku poklisara Jakimira, u toj diplomatskoj misiji osobno nije želio sudjelovati te da je tu državnu dužnost, poput N. Bunića, prihvatio tek pod prijetnjom sankcijama i bez mogućnosti odbijanja – čini se manje važnom.³⁸

Palmotićeve ep, kako se nastojalo pokazati, zaokružuje (veliku) pripovijest o potresu i uspješnom obnavljanju Dubrovnika na emocionalno uvjerljiv način.³⁹

"kad činimo pravu stvar i jer smo osoba koja čini pravu stvar", izražavajući pritom "duboka moralna opredjeljenja". U tom smislu moralni ponos, proizlazeći iz uspjeha "u ponašanju poput osobe kakva želimo biti", pomiješan je i sa svojevrsnim olakšanjem "jer smo učinili pravu stvar kad smo imali izbora" (2006: 20–21).

³⁸ Iscrpo o tome v. u Samardžić 1983: 312–315.

³⁹ O emocionalnoj uvjerljivosti Palmotićeve retoričkog postupka u epu svjedoče i kasniji osvrti na to djelo, koji su nerijetko i sami emocionalni. Kao ilustracija može poslužiti ulomak iz historiografskog djela *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* (1802–1803) F. M. Appendinija: "Jaketa Palmotić, opisujući nam nevolje svoje domovine srušene potresom, obuzete požarom koji proždire, okružene i napadnute od neprijateljskih sila, napuštene od vlastite djece i ostale u rukama malobrojnih velikana koji je protiv svih izgleda izgrađuju još ljepšu nego prije, često izaziva osjetljivost i mami suze iz očiju svojih čitatelja" (Appendini 2016: 571). Također, o emocionalnom učinku epa svjedoči i afektivni ton u recentnoj studiji S. Stojan, gdje se na temelju lika Jakimira ocrtava domoljubni karakter i psihološki profil dubrovačkog diplomata Jakete Palmotića ustvrđujući da je u "njegovoj svijesti zauzetost za opće dobro bila ugrađena ispred svih osobnih ciljeva i planova" (2014: 97) te da je u epu izložio "sve što se događalo u njegovoj

čime ujedno ukazuje, kao i ostala djela o potresu, na važnost koja se pridavala književnim emocijama kao sredstvu u procesu uspostavljanja društvene i političke kohezije nakon tragičnog događaja. U tom smislu nije neobično da su analizirana djela, imajući kao *lieux de mémoire* udjela u kasnijoj reprodukciji velikog potresa kao kulturne traume, pridonosila i kontinuiranom obnavljanju prepoznatljiva emocionalnog diskursa. Štoviše, s vremenom će se priča o razaranju i predanom obnavljanju Dubrovnika, posebice od 19. stoljeća nadalje, upotpuniti novim sadržajima i steći nove naglaske, a spominjani pjesnici i diplomati, Nikolica Bunić, Jaketa Palmotić Dionorić i Stjepan Gradić, kojima će uz bok biti postavljen Marojica Caboga, snažnije će se profilirati kao spasitelji Dubrovnika. Oni će to ostati sve do danas, više od tri i pol stoljeća nakon potresa, kada i dalje u kulturnom pamćenju Dubrovnika, pobuđujući svojim junačkim statusom osjećaj kolektivnog ponosa, utjelovljuju ljubav prema Gradu kao najveću vrijednost. No to je tema za posebnu studiju.

IZVORI

- Bettera, Baro. 2017. "Pjesan gospodina Bara Bettere, građanina dubrovačkoga". U: *Dubrovnik* 28, 1.
- Bunić, Mato. 1933. "Pjesan gospara Mata Mara Bunića, vlastelina dubrovačkoga, u trešnju", u: Petar Kolendić, "Jedna pesma Mata Bunića o dubrovačkom potresu 1667". U: *Narodna starina* 12, 32: 267–269.
- Bunić, Nikolica. 1960. "Dnevnik dubrovačkog vlastelina Nikolice Bunića". U: Samardžić 1960: 24–28.
- Bunić, Nikolica. 2004. "Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju"; "Feniče aliti srećno narečenje gradu Dubrovniku po trešnji". U: Tatarin 2004: 183–185; 187–203.
- Gradić, Stjepan. 1970. "Pjesma o pohvalama Prejasne Mletačke Republike i o nevoljama rodno-ga grada". Prev. s latinskoga V. Gortan. U: *Hrvatski latinisti II. Pisci 17–19. stoljeća*. Ur. Veljko Gortan i Vladimir Vratović. Zagreb: Zora/Matica hrvatska [PSHK 3]: 100–109.
- Kanavelić, Petar. 1841. "Grad Dubrovnik vlastelom u trešnji". U: *Danica ilirska* VII, 42, 43, 44: 172; 176; 179–180.
- Palmotić, Jaketa. 2014. *Dubrovnik ponovljen*. U: *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*. Prir. S. Stojan. Zagreb/Dubrovnik: HAZU/ Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Rogačić, Benedikt. 2007. "Prizor potresa iz pjesme *Proseucticon*". Prir. i prev. Orsat Ligorio. U: *Dubrovnik* 19, 2: 131–139.

domovini i sve što je proživio on sam kao državni dužnosnik Dubrovačke Republike, boreći se svim raspoloživim sredstvima na štetu svoje obitelji i stavljajući na kušnju vlastiti život da se očuva njezina sloboda i nezavisnost" (*ibid.*: 233).

NAVEDENA LITERATURA

- Abu-Lughod, Lila i Catherine A. Lutz. 1990. "Introduction: emotion, discourse and politics of everyday life". U: *Language and the politics of emotion*. Ur. L. Abu-Lughod i C. A. Lutz. Cambridge: Cambridge University Press: 1–23.
- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Albini, Paola. 2015. *The Great 1667 Dalmatia Earthquake. An In-Depth Case Study*. Cham/Heidelberg/New York/Dordrecht/London: Springer.
- Alexander, Jeffrey C. 2004. "Toward a Theory of Cultural Trauma". U: *Cultural Trauma and Collective Identity*. Ur. J. C. Alexander et al. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press: 1–30.
- Appendini, Francesco Maria. 2016. *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*. Prev. Ante Šoljić. Dubrovnik: Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik.
- Beritić, Lukša. 1958. *Urbanistički razvitak Dubrovnika*. Zagreb: Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti JAZU.
- Bloed, Arie et al. 1977. "De betrekkingen tussen Ragusa en de Republiek". U: *Spiegel historiael* 12, 10: 535–540.
- Brković, Ivana. 2018. *Političko i sveto: identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*. Zagreb/Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti/Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Broomhall, Susan. 2021. "The Emotions of Natural World Catastrophe in Sixteenth-Century France". U: *Early Modern Trauma: Europe and the Atlantic World*. Ur. Erin Peters i Cynthia Richards. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Caruth, Cathy. 1995. "Recapturing the Past: Introduction". U: *Trauma: Explorations in Memory*. Ur. C. Caruth. Baltimore: Johns Hopkins University Press: 151–157.
- Eyerman, Ronald. 2012. "Cultural Trauma: Emotion and Narration". U: *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*. Ur. Jeffrey Alexander, Ronald Jacobs i Philip Smith. New York: Oxford University Press.
- Foretić, Vinko. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808*, I i II. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Gerstenberger, Katharina i Tanja Nusser. 2015. "Introduction". U: *Catastrophe and Catharsis: Perspectives on Disaster and Redemption in German Culture and Beyond*. Ur. K. Gerstenberger i T. Nusser. Rochester, NY: Camden House: 1–16.
- Giffone, Benjamin D. 2012. "The Timeless, Unifying Rhetoric of Lamentations". U: *OTE* 25, 3: 534–558.
- Harris, Robin. 2003. *Dubrovnik. A History*. London: SAQI.
- Hogan, Patrick Colm. 2003. *The Mind and Its Stories*. New York: Cambridge University Press.
- Hol, R. C., Margot Kooten i Jacob Van Dam. 2009. *The Ragusa-disaster of 1667: A Dutch Eyewitness account of the Earthquake and Tsunami in Ragusa in April 1667*. Den Haag: Nationaal Archief.
- Holm, Isak Winkel. 2012. "The Cultural Analysis of Disaster". U: *The Cultural Life of Catastrophes and Crises*. Ur. Carsten Meiner i Kristin Veel. Berlin/Boston: Walter de Gruyter: 15–29.
- Huet, Marie-Hélène. 2012. *The Culture of Disaster*. Chicago: University of Chicago Press.

- Hutchison, Emma. 2016. *Affective Communities in World Politics – Collective Emotions after Trauma*. New York: Cambridge University Press.
- Jasper, James M. 2006. "Emotions and the Microfoundations of Politics: Rethinking Ends and Means". U: *Emotion, Politics and Society*. Ur. Simon Clarke, Paul Hoggett i Simon Thompson. Chippenham/Eastbourne: Palgrave Macmillan: 14–30.
- Kempe, Michael. 2003. "Noah's Flood: The Genesis Story and Natural Disasters in Early Modern Times". U: *Environment and History* 9, 2: 151–171.
- Krasić, Stjepan. 1987. *Stjepan Gradić. 1613–1683. Život i djelo*. Zagreb: HAZU.
- Kunčević, Lovro. 2017. "The City whose 'ships sail on every wind': Representations of Diplomacy in the Literature of Early Modern Ragusa". U: *Practices of Diplomacy in the Early Modern World, c. 1410-1800*. Ur. Tracey Sowerby i Jan Hennings. New York: Routledge: 65–79.
- Kunčević, Lovro i Domagoj Madunić. 2014. "Venecija i Dubrovnik u vrijeme Velikog potresa 1667. godine". U: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 52, 1: 173–218.
- Lavocat, Françoise. 2012. "Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints". U: *Poetics Today* 33, 3–4: 253–299.
- Lonza, Nella. 2009. *Kazalište vlasti: ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb/Dubrovnik: HAZU/Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Lupis, Vinicije B. 2018. "A view of Dubrovnik as a Spectacle: Representation of the Dubrovnik Earthquake of 1667 in European Commercial Cartography". U: *Dissemination of Cartographic Knowledge: 6th International Symposium of the ICA Commission on the History of Cartography, 2016*. Ur. M. Altić, I. J. Demhardt i S. Vervust. Cham: Springer.
- Markušić, Snježana, Ines Ivančić i Ivica Sović. 2017. "The 1667 Dubrovnik earthquake – some new insights". U: *Studia geophysica et geodaetica* 61, 3: 587–600.
- Mihanović-Salopek, Hrvojka i Vinicije B. Lupis. 2010. *Željezni dub: Prinos Jakete Palmotića Dionorića hrvatskoj književnoj baštini*. Zagreb/Dubrovnik: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Područni centar Dubrovnik.
- Mintz, Alan. 1982. "The Rhetoric of Lamentations and the Representation of Catastrophe". U: *Prooftexts* 2: 1–17.
- Miović, Vesna. 2003. *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb/Dubrovnik: HAZU/Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Novak, Grgo. 1970. "Dubrovački potres 1667. i Mletci". U: *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 12: 9–26.
- Pavličić, Pavao. 2007. "Jaketa Palmotić Dionorić: *Dubrovnik ponovljen*". U: *Epika granice*. Zagreb: Matica hrvatska: 203–250.
- Radonić, Jovan (prir.). 1939. *Dubrovačka akta i povelje*, knj. III, sv. 2. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Remes, Jacob A. C. i Andy Horowitz. 2021. "Introducing Critical Disaster Studies". U: *Critical Disaster Studies*. Ur. J. A. C. Remes i A. Horowitz. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Rohr, Christian. 2007. "Writing a Catastrophe. Describing and Constructing Disaster Perception in Narrative Sources from Late Middle Ages". U: *Historical Social Research* 32, 3: 88–102.
- Samardžić, Radovan. 1960. *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g.: arhivska građa. 1667–1670*. Beograd: SAN.
- Samardžić, Radovan. 1983. *Veliki vek Dubrovnika*. Beograd: Prosveta.
- Scheer, Monique. 2012. "Are Emotions a Kind of Practice. And is That What Makes Them Have a History.? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion". U: *History and Theory* 51, 2: 193–220.
- Scheve, Christian von. 2012. "Collective Emotions in Rituals: Elicitations, Transmission, and a 'Mathew–Effect'". U: *Emotions in Rituals and Performances: South Asian and European Perspectives on Ritual and Performativity*. Ur. Axel Michaels i Christoph Wulf. London: Routledge: 55–77.
- Spinks, Jennifer i Charles Zika. 2016. "Introduction: Rethinking Disaster and Emotions, 1400–1700". U: *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*. Ur. J. Spinks i Ch. Zika. London: Palgrave Macmillan: 1–18.
- Stojan, Slavica. 2014. "Dubrovnik ponovljen" Jakete Palmotića Dionorića". U: "Dubrovnik ponovljen" Jakete Palmotića Dionorića. Prir. S. Stojan. Zagreb/Dubrovnik: HAZU/Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku: 7–198.
- Stojan, Slavica. 2015. "Poetika katastrofe – pjesnici o velikoj trešnji 1667. godine u Dubrovniku i okolici". U: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 53: 113–148.
- Tatarin, Milovan. 2004. *Feniks: Život i djelo Nikolice Bunića*. Zagreb: NZMH.
- Vekarić, Nenad. 2011. *Vlastela grada Dubrovnika 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb/Dubrovnik: HAZU/Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Vojnović, Lujo. 1912. "Prva smrt Dubrovnika. 6. aprila 1667". U: *Letopis Matice srpske* 87, 3: 40–57; 87, 4: 52–69.
- Walsham, Alexandra. 2016. "Deciphering Divine Wrath and Displaying Godly Sorrow: Providentialism and Emotion in Early Modern England". U: *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*. Ur. Jennifer Spinks i Charles Zika. London: Palgrave Macmillan: 21–43.
- Žižek, Slavoj. 2002. "Passions of the Real, Passions of Semblance". U: *Welcome to the Desert of the Real! Five Essays on September 11 and Related Dates*. London: Verso.

Abstract

NATURAL DISASTER AS A CULTURAL TRAUMA: POETICS AND POLITICS OF EMOTIONS IN REPRESENTATIONS OF THE 1667 DUBROVNIK EARTHQUAKE

The great earthquake of 1667 is considered in modern historiography as one of the key events in the history of the Republic of Dubrovnik, which had multiple social, economic and political consequences. This natural disaster is the subject of several literary texts, written by authors,

some of whom were themselves victims and/or witnesses of the tragedy. Four shorter occasional poems (by N. Bunić, P. Kanavelić, B. Bettera, M. Bunić) were created as an immediate reaction to the disaster, already in 1667, while the epyllion *Feniče* (*Phoenix*) by Nikolica Bunić and the historical epic *Dubrovnik ponovljen* (*Dubrovnik Restored*) by Jaketa Palmotić as well as two poems in Latin were written after the biggest crisis had passed. Approaching these texts from the perspective of the theory of cultural trauma, the paper deals with the representation of emotions associated with the (post)traumatic social process of community renewal. The paper points out that emotional scenarios in the works of writers from Dubrovnik evoke typical representations of natural disasters in early modern Europe. The analysis considers specific emotional politics of trauma and the emotional strategies through which the observed texts functioned as a social medium for processing collective/cultural trauma.

Keywords: the 1667 Dubrovnik earthquake, cultural trauma, literary emotions, Petar Kanavelić, Jaketa Palmotić Dionorić